

Developing the Scale for Determining the Needs of Parents of Students in Inclusive Education

İlknur Çifci Tekinarslan¹, Tuğba Sivrikaya², Nesime Kübra Keskin³, Özge Özlü⁴,
Meryem Uçar Rasmussen⁵

^{1,2,5} Abant İzzet Baysal University, Education Faculty, Special Education Department, Turkey

³ Abant İzzet Baysal University, Institute of Educational Sciences, Special Education Department, Turkey

⁴ Medipol University, Education Faculty, Special Education Department, Turkey

ARTICLE INFO

Article History:

Received 05.03.2017

Received in revised form
19.06.2017

Accepted 12.07.2017

Available online
26.08.2017

ABSTRACT

The aim of this study is to develop a scale to determine the needs of families with students in inclusive education. In line with this aim, a 50-item scale was developed by scanning the literature and consulting with experts. "The Scale for Determining the Needs of Families with Students in Inclusive Education." was applied to a total of 125 persons, 70 mothers and 55 fathers in the school year 2016-2017. SPSS 17.0 statistical package program was used for the analysis of collected data in the research process. Expert opinions were received in order to ensure coverage of the scale and factor analysis was applied to assess the validity of the structure. The coherency of the data for factor analysis was examined using the Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) coefficient and the Barlett sphericity test. When using exploratory factor analysis, the reliability of the scale was reevaluated using internal consistency coefficient. The Cronbach alpha coefficient was 91. In the factor analysis, 50 items were reduced to 35 items. It was determined that 35 items in the scale were collected under 5 factors (social support needs, environmental regulation needs, adaptation needs, information needs and assistance needs), of which eigen value is larger than 1. The variance explained by these 5 factors on the scale was 51.812%. At the end of the research, it was concluded that the scale was valid and reliable with its 35 items under the five factors and it is useful resource in determining the needs of parents with students in inclusive education.

© 2017 IOJES. All rights reserved

Keywords:

Family needs assessment tool, family needs, family needs of students in inclusive education, scale development

Extended Summary

Family needs are regarded as expressions of families' demands for themselves to succeed and participate in the services offered (Bailey and Blasco, 1990). As each family has different needs (Sucuoğlu, 1995; Evcimen, 1996; Reichman, Corman and Noonan, 2008) needs of families with children who receive inclusive education differ as well. It is highly important to determine the needs of families for children diagnosed with deficiencies in receiving the required resources, education and service support in inclusive education. The contribution of parents and efficacy of the inclusive education are argued to increase as long as the needs of parents are supplied (Fuqua, Hegland and Karas, 1985; cited in Sucuoğlu, 1996). Determining the needs of families by a standardized tool is critical for adjustment of support to be more effective and efficient (Cavkaytar, Aksoy and Ardiç, 2014). It is seen in the literature that the Family Needs Survey developed by Bailey and Simensson (1988) is often used to identify the needs of families.

³Corresponding author's address: Abant İzzet Baysal University, Education Faculty, Special Education Department, Bolu, Turkey.

Telephone: +90 374 254 10 00 (1690)

e-mail: kubrakeskin@ibu.edu.tr

DOI: <https://doi.org/10.15345/iojes.2017.04.009>

Another scale developed by Chiu, Turnbull and Summers (2013) to identify the needs of Taiwanese families of children with intellectual disability and developmental delay is the Family Need Assessment (FNA) scale. It is seen that studies in which these scales were applied are focused on identifying the needs of parents who have children with different kinds of deficiencies. However, no research that studies identification of the needs of families with children who receive inclusive education could be found. When all of these are taken into account, this study which was planned to meet the requirement of a scale aims to identify the needs of families with children who receive inclusive education. In this direction, as an effective and efficient scale that identifies the needs of families with children who receive inclusion education, it is aimed to develop “the Scale for Determining the Needs of Parents with Students in Inclusive Education.”

Method

This research is a scale development study designed based on the trial model. A simple random sample was used in the research. Participants of the study were parents whose children are trained in inclusive education in the 2016-2017 academic year. The scale prepared for the collection of data in the research was given to the mothers and fathers whose children were continuing inclusive education. Data were gathered from a total of 134 individuals including 78 mothers and 56 fathers who volunteered to participate in the study. Afterwards, extreme values were subtracted as a result of the analyses made. After the extreme values were subtracted, the study continued with the data obtained from 125 parents (70 mothers and 55 fathers). In the process of development of "the Scale for Determining the Needs of Parents with Students in Inclusive Education," the researchers firstly reviewed the relevant field literature. The resources were examined in detail and a framework was drawn up on what kind of issues families need. The researchers prepared a scale consisting of 50 items. These items were presented to experts for their opinion. After the expert opinions, necessary corrections were made and the scale was given its final shape. "The Scale for Determining the Needs of Parents with Students in Inclusive Education" consists of two sections. The first section has a personal information form. In the second part, there is a scale of 50 items to determine the needs of families. Analysis of the data collected by the scale in the scale development process was carried out with the SPSS_17.0 statistical package software.

Results

Principal Component Analysis was used to examine the construct validity in order to determine the subscales and factor construction of the scale. It was found that 35 items that were analyzed were grouped in 5 factors with eigenvalues greater than 1. The variance explained by these 5 factors was found as 51.812%. It was observed that the communality of 5 factors that were identified based on the items varied between 0.80 and 0.728. Hereunder, it was seen that 5 factors that came out as the main factors in analysis, together explained most of the total variance of items and the variance concerning the scale. The number of main factors was identified as 5 according to the eigenvalue criterion. The discernibility of each item, each factor and the whole scale for the lower 27th percentile and upper 27th percentile was significant at .000 level. This finding was another indicator that the scale is valid. The Cronbach's Alpha coefficient was found as .91 in the reliability analysis applied on 35 items.

Discussion and Conclusion

As a result of examining the validity of the scale by factor analysis, 5 factors were determined as "social support needs", "environmental regulation needs", "adaptation needs", "information needs" and "assistant needs". Evaluation of the scale in the dimensions of the factors mentioned above will allow more effective implementation. Other studies also showed multi-dimensional factors (Bailey and Simeonsson, 1988; Chiu, Turnbull and Summers, 2013). The alpha value calculated for the entire scale was found greater than the alpha value calculated for each factor. This means the scale can be used both as a one-dimensional and a multi-dimensional scale (cited in; Kabakçı ve Korkut-Owen, 2010). The internal consistency of the scale was high, with 35 items and 5 factors. The scale was a valid and reliable instrument. Therefore, it is expected that the scale will contribute to the field in terms of usage as a resource tool in research to determine needs of parents with children in inclusive education. The validity and reliability results of the scale are valid for and limited to parents of students in inclusive education. Conducting validity and reliability studies with parents of students with different levels of special needs in inclusive education may lead to different outcomes.

Kaynaştırma Eğitimi Alan Öğrencilerin Ailelerinin Gereksinimlerini Belirleme Ölçeğinin Geliştirilmesi

İlknur Çıfci Tekinarslan¹, Tuğba Sivrikaya², Nesime Kübra Keskin³, Özge Özlü⁴, Meryem Uçar Rasmussen⁵

^{1,2,5} Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Türkiye

³ Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Türkiye

⁴ Medipol Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Turkey

MAKALE BİLGİ

Makale Tarihi:

Alındı 05.03.2017

Düzeltilmiş hali alındı

19.06.2017

Kabul edildi 12.07.2017

Çevrimiçi yayımlandı

26.08.2017

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, kaynaştırma eğitimi alan öğrencilerin ailelerinin gereksinimlerini belirlemeye yönelik bir ölçek geliştirmektir. Bu amaç doğrultusunda araştırmacılar tarafından alanyazın taraması ve uzman görüşleri doğrultusunda 50 maddelik bir ölçek oluşturulmuştur. "Kaynaştırma Eğitimi Alan Öğrencilerin Ailelerinin Gereksinimlerini Belirleme Ölçeği" 2016-2017 öğretim yılında 70 anne, 55 baba olmak üzere toplam 125 kişiye uygulanmıştır. Araştırma sürecinde toplanan verilerin analizi için SPSS 17.0 istatistik paket programı kullanılmıştır. Ölçeğin kapsam geçerliğinin sağlanması amacıyla uzman görüşü alınmış ve yapı geçerliğini değerlendirmek için faktör analizi işlemi uygulanmıştır. Verilerin faktör analizi için uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Bartlett küresellik testi ile incelenmiştir. Açımlayıcı faktör analizi kullanılırken aracın güvenilirliği iç tutarlılık temelinde incelenmiştir. Cronbach alfa katsayısı .91 elde edilmiştir. Yapılan faktör analizinde araçta bulunan 35 maddenin öz değeri 1'den büyük olan 5 faktör (sosyal destek gereksinimi, çevresel düzenleme gereksinimi, uyarlama gereksinimi, bilgi gereksinimi ve yardım gereksinimi) altında toplandığı belirlenmiştir. Bu 5 faktörün ölçeğe ilişkin açıkladıkları varyans %51.812'dir. Araştırma sonunda ölçeğin 35 madde ile geçerli ve güvenilir bir araç olarak kullanılabileceği ve kaynaştırma eğitimi alan öğrencilerin anne ve babaların gereksinimlerinin belirlenmesinde yararlı bir kaynak olarak kullanılabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

© 2017 IOJES. Tüm hakları saklıdır

Anahtar Kelimeler:

Aile gereksinimlerini belirleme aracı, aile gereksinimleri, kaynaştırma eğitimi alan öğrencilerin ailelerinin gereksinimleri, ölçek geliştirme.

Giriş

Gereksinim, bir bireyin hayatta kalabilmesi için ihtiyacı olan temel şeylerdir (Gough, 1994). Dunst, Trivette ve Deal (1988) göre gereksinim; arzu edilen ya da eksik olan, fakat başarılması istenen veya başarılması gereken, ulaşılmak istenen bir hedef veya belirli bir sonucun elde edilmesi olarak tanımlamıştır (akt. Bailey ve Blasco, 1990). Bireyin gereksinimlerinin temelinde yeme içme, barınma gibi yaşamı sürdürebilmek için gerekli olan gereksinimler yer almaktadır. Bireyin toplumda yer alabilmesi için ise sosyal destek gereksiniminin karşılanması gerekmektedir. Bireyler gibi ailelerin de gereksinimleri bulunmaktadır. Aile gereksinimleri, ailenin başarılı olması ve sunulan hizmetlere katılması amacıyla ailelerin isteklerinin ifadesi olarak ele alınmaktadır (Bailey ve Blasco, 1990). Her ailenin farklı gereksinimleri bulunmaktadır (Sucuoğlu, 1995; Evcimen, 1996; Reichman, Corman ve Noonan, 2008). Yetersizliği olan çocuğa sahip aileler gerek aile içinden gerek yaşadığı yakın çevreden ve yeterli desteği görememektedirler. Çocuklarının durumu ile ilgili yeterli ve doyurucu bilgi alamamaları, çocuklarının eğitim ve sağlık sorunları nedeniyle maddi ihtiyaçlarının fazla olması bilgi ve maddi gereksinimlerini ön plana çıkarmaktadır (Kaytez, Durualp ve Kadan, 2015). Bailey ve Simeonsson araştırmalarının sonucunda, yetersizliği olan çocuğa sahip anne-babaların gereksinimlerinin; bilgi, destek, çocuğun durumunu diğerlerine açıklayabilme, toplumsal hizmetler, maddi gereksinimler ve ailenin işleyişi ile ilgili toplumsal gereksinimler olarak gruplanmışlardır (Bailey ve Simeonsson, 1988; Sucuoğlu, 1995). Ailelerin bu gereksinimlerinin karşılanabilmesi, ailenin sağlıklı işleyişini sürdürebilmesini ve çocuğa sunulan hizmetlere aktif bir şekilde katılarak çocuğun

³ Sorumlu yazarın adresi: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Bolu, Türkiye.

Telefon: +90 374 254 10 00 (1690)

E-mail: kubra keskin@ibu.edu.tr

DOI: <https://doi.org/10.15345/iojes.2017.04.009>

gelişimine katkıda bulunabilmesini kolaylaştıracaktır (Cunningham, 1985; Sucuoğlu, 1995; Akçamete, Kargın, 1996; Kaner, 2004; Yıkmuş ve Özbey, 2009; Cavkaytar, Ardiç ve Aksoy, 2014). Ayrıca, aile gereksinimlerini belirlemek, aile için hazırlanacak programların başarılı olmasını ve ailenin sunulan özel eğitim hizmetlerine katılımının artmasını sağlayacaktır (Bailey ve Blasco, 1990). Bireyselleştirilmiş Aile Hizmet Planı (BAHP) üzerinde, ailelerin gereksinimlerinin ve güçlü yanlarının ifade edilmesi de gerekmektedir. Bu noktada ailelerin gereksinimlerinin doğru bir şekilde belirlenmesi, ailelerin gerçek gereksinimlerinin tespit edilebilmesine, aile eğitimi ve destek programlarının belirlenen bu gereksinimlerle örtüşmesine ve programların gereksinimler temelinde yapılandırılmasına olanak sağlamaktadır (Bailey ve Simeonsson, 1988). Bu gereksinimlerin standartlaştırılmış bir araç ile belirlenmesi aileler için yapılandırılacak hizmetlerin daha etkin ve verimli olması açısından son derece önemlidir (Cavkaytar, Aksoy ve Ardiç, 2014).

Aile gereksinimlerinin değerlendirilmesi yazılı ya da sözlü bilgi alma şeklinde yapılabilmektedir (Bailey ve Blasco, 1990). Alan yazında, aile gereksinimlerinin belirlenmesi için sıklıkla Bailey ve Simeonsson (1988) tarafından geliştirilen standartlaştırılmış bir araç olan Aile Gereksinimlerinin Belirleme Aracı'nın kullanıldığı görülmektedir (Şanlı, 2012). Bailey ve Simeonsson (1988), bilişsel ve motor gelişimsel yetersizliği olan küçük çocuğa sahip ailelerin gereksinimlerinin değerlendirilmesi için geliştirdiği 35 maddelik Aile Gereksinimleri Ölçeği, 34 anne ve babaya uygulanmış ve bazı maddelerin anne ve babalar için yüksek öncelik arz ettiği görülmüştür. Araştırmada Aile Gereksinimlerini Belirleme Ölçeğinin yanı sıra açık uçlu bir soru formatında ailelerden en önemli beş gereksinimlerini yazmaları istenmiştir. Ayrıca, ailelere hizmet veren uygulayıcılardan da bireyselleştirilmiş eğitim planında yer almak üzere aile ve çocuklar için belirledikleri hedeflerin bir listesini yapmaları istenmiştir (Bailey ve Simeonsson, 1988). Aile Gereksinimleri Ölçeği'nin aileler için amaç ve hizmetlerin belirlenmesinde yararlı bir kaynak olarak bulunduğu ve ailelerin gerçek gereksinimlerini ölçebildiği bildirilmiştir. Açık uçlu sorular ile ailelerin kendilerine özgü durumlarına ilişkin bilgi edinildiği ifade edilmiştir. 6 ay sonra yapılan ölçümlerdeki bulguların birbiriyle tutarlılık gösterdiği belirtilmiştir (Bailey ve Simeonsson, 1988). Alanyazında Bailey ve Simeonsson (1988)'in Aile Gereksinimlerini Belirleme Ölçeği'nin tek başına ve diğer veri toplama araçlarıyla birlikte çok sık kullanıldığı görülmektedir (Sexton, Burrell ve Thompson, 1992; Dalzell, Nelson, Haigh, Williams ve Monti, 2007; Bailey ve Blasco, 1990; Henderson, Aydtlett ve Bailey, 1993; Palisano, Almarsi, Chiarello, Bagley ve Maggs, 2010; Sahay, Prakash, Khaique ve Kumar, 2013).

Alanyazında aile gereksinimlerini belirlemek amacıyla geliştirilmiş bir diğer ölçek ise Chiu, Turnbull ve Summers (2013), tarafından geliştirilmiş olan Family Need Assessment (FNA) ölçeğidir. Araştırmacılar, gelişimsel ve zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip Tayvanlı ailelerin gereksinimlerini belirlemek amacıyla geliştirdikleri ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını 401 ailenin katılımıyla gerçekleştirmişlerdir. Ölçekte 7 faktör alanında 73 madde yer almıştır. Araştırmacılar, ölçek geliştirme sürecinde ilk önce alanyazın çalışmalarını incelemiş ve ardından 20 bireysel, 4 odak grup görüşmesi yaparak ailelerden gereksinimleri ile ilgili bilgi toplayarak ölçeğin madde havuzunu oluşturmuşlardır. Ölçek maddeleri ile ilgili olarak uzmanlardan ve ailelerden görüş alınarak ardından pilot çalışması yapılmıştır. Sonuç olarak, Chiu, Turnbull ve Summers (2013) tarafından geliştirilen Aile Gereksinimleri Ölçeğinin (FNA), kapsamlı, çağdaş, erişilebilir ve kültürel açıdan da uygun bir araç olduğu bildirilmiştir.

Türkiye'de aile gereksinimlerini belirlemeye yönelik yapılan ölçek geliştirme çalışmalarına bakıldığında, Bailey ve Simeonsson (1988) tarafından geliştirilen Aile Gereksinimlerini Belirleme Aracı (AGBA)'nın, Sucuoğlu tarafından 1995 yılında geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarının yapıldığı ve Türkçe'ye uyarlandığı görülmektedir. 35 maddeden oluşan AGBA'nın madde sayısı uyarlama çalışmaları sırasında dini içerik taşıyan bir maddenin çıkarılması ile 34 maddeye indirilmiştir. Bunun üzerine 34 madde içeren araç üzerinde geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları gerçekleştirilerek alana sunulmuştur (Sucuoğlu, 1995). Cavkaytar, Ardiç ve Aksoy (2014), Aile Gereksinimlerini Belirleme Aracı'nın, 1995'de ilk kez Türkçe'ye uyarlama çalışmasından sonra Türkiye'de özel eğitim alanında yaşanan değişimler nedeniyle, zihinsel yetersizliği olan bireylerin ebeveynlerinden toplanan veriler ile AGBA'nın geçerlik ve güvenilirliğinin yeniden incelemişlerdir. AGBA'nın test tekrar test değerlendirilmesinde AGBA'nın .80'in üzerinde iç tutarlılık değerlerine sahip olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte, Akçamete ve Kargın (1996) aracın güvenilirliğini belirlemede iç tutarlılık güvenirlilik katsayısı Cronbach Alpha formülü ile hesaplayarak 6 boyuta ilişkin Alpha Katsayıları sırasıyla .79, .78, .82, .83, .60, .43 olarak bulmuşlardır. Cavkaytar, Ardiç ve Aksoy

(2014)'un incelemesinde, AGBA'nın ortaya çıkan faktör deseni ve madde sayısı hem Sucuoğlu tarafından yapılan uyarılma çalışmasında, hem de Akçamete ve Kargın (1996) tarafından farklı bir yetersizlik türüne sahip çocukların ebeveynleri ile yapılan çalışmasında elde edilenlerden farklı bulunmuştur. Özgün ölçekte ve ilk Türkçe'ye uyarılma çalışmasında altı faktörden oluşan ölçeğin yeniden incelenmesinde dört faktörlü bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu farklılık, 1995 yılında gerçekleştirilen uyarılma çalışmasından sonra Türkiye'deki özel eğitim koşulları ve ailelerin beklentilerinin değişmesiyle açıklanmıştır.

Türkiye'de AGBA kullanılarak aile gereksinimlerinin belirlendiği çeşitli araştırmalar yapıldığı görülmüştür (Akçamete ve Kargın,1996; Mert, 1997; Cavkaytar, Ardıç ve Aksoy, 2014; Kaytez, Durualp ve Kadan, 2015; Sucuoğlu,1995; Şanlı, 2012). Bu çalışmalarda farklı yetersizlik türlerinde çocuğa sahip anne babaların gereksinimlerinin belirlendiği görülmüştür. Bu çalışmalar, zihinsel yetersizliği olan (Cavkaytar, Ardıç ve Aksoy, 2014; Şanlı, 2012), işitme yetersizliği olan (Akçamete ve Kargın, 1996) ve farklı yetersizlikleri olan (Mert, 1997; Kaytez, Durualp ve Kadan, 2015) çocuğa sahip ailelerin gereksinimlerinin incelendiği araştırmalar olarak gruplanabilir. Ancak çocukları kaynaştırma eğitimine devam eden çocuklara sahip ailelerin gereksinimlerini belirlemeye amaçlayan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Kaynaştırma uygulamalarından yetersizlik tanısı almış çocukların daha iyi yararlanabilmesi ve kaynaştırma eğitiminde gerekli kaynak, eğitim ve hizmet desteğinin sunulabilmesi için aile gereksinimlerinin belirlenmesi son derece önemli görülmektedir. Eğitim kurumlarında saptanan özel eğitim amaçlarının özel gereksinimli çocuğun olduğu kadar anne babanın da gereksinimlerini karşılaması gerektiği, bu sağlandığı takdirde anne baba katılımının artacağı, kaynaştırma eğitiminin de daha etkili olacağı savunulmaktadır (Fuqua, Hegland ve Karas, 1985; akt. Sucuoğlu, 1996). Kaynaştırma eğitimi alan çocuklara sahip anne babanın gereksinimlerinin eğitimin çıkış noktalarından birisi olarak alınmasının ve çocuğun gereksinimleri kadar ailenin gereksinimlerinin de kaynaştırma uygulamaları dikkate alınarak karşılanmaya çalışılmasının, son derece önemli olduğu vurgulanmaktadır (Sucuoğlu, 1996). Tüm bunlar dikkate alındığında, kaynaştırma eğitimi alan çocukların aile gereksinimlerini belirleyebilmek amacıyla bir ölçek ihtiyacını karşılayabilmek amacıyla planlanan bu çalışma, alana katkı sağlayacağı düşünülmüş, bu nedenle de gerekli ve önemli bulunmuştur. Bu doğrultuda araştırmada kaynaştırma eğitimi alan öğrencilerin ailelerinin gereksinimlerini belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçek olarak "Kaynaştırma Eğitimi Alan Öğrencilerin Ailelerinin Gereksinimlerini Belirleme Ölçeği"nin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2016-2017 öğretim yılında çocukları kaynaştırma eğitimi alan anne babalar oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında verilerin toplanabilmesi için hazırlanan ölçme aracı çeşitli illerden çocuğu kaynaştırma eğitimine devam eden anne ve babalara ulaştırılmıştır. Araştırmaya katılmaya gönüllü olan 78 anne ve 56 babadan toplam 134 kişiden veri toplanmıştır. Daha sonra yapılan analizler sonucunda uç değerler çıkarılarak 70 anne ve 55 baba olmak üzere toplam 125 kişiden elde edilen veriler üzerinden çalışmaya devam edilmiştir. Ölçek geliştirme çalışmasına katılan anne babalara ait demografik veriler Tablo 1' de verilmiştir.

Tablo 1' de görüldüğü gibi anne (%61,43) ve babaların (%45,46) çoğu ilkökul mezunudur. Bununla birlikte anne (%50) ve babaların (%54,54) büyük bir kısmı 36-45 yaş aralığındadır. Gelir durumuna baktığımız zaman çalışmaya katılan ailelerin çoğunluğun gelirin 1300 TL' ye kadar (% 49,6), ailedeki çocuk sayısının iki olduğu (% 35,2) görülmektedir. Çalışmaya katılan ailelerin kaynaştırma eğitimine devam eden çocuklarının 55' i kız 70'i erkektir. Bu çocukların birçoğu (% 48,8) 11-15 yaş aralığına ve zihinsel yetersizliğe (%29,6) sahiptir.

Tablo 1. Demografik bilgiler

Kaynaştırma Öğrencisi İle Yakınlığı						Annenin Eğitim Durumu						Annenin Yaşı											
Anne		Baba		Okur-yazar değil		İlkokul		Ortaokul		Lise		Üniversite		26-35		36-45		46-55		56 ve üzeri			
n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
70	56	55	44	5	7,14	43	61,43	10	14,29	11	15,71	1	1,43	31	44,29	35	50	4	5,71	0	0		
Kaynaştırma Öğrencisinin Cinsiyeti						Babanın Eğitim Durumu						Babanın Yaşı											
Kız		Erkek		Okur-yazar değil		İlkokul		Ortaokul		Lise		Üniversite		26-35		36-45		46-55		56 ve üzeri			
n	%	n	%	N	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
55	44	70	56	7	12,73	25	45,46	5	9,09	14	25,45	4	7,27	11	20	30	54,54	12	21,82	2	3,64		
Kaynaştırma Öğrencisinin Yaşı						Ailedeki Çocuk Sayısı						Aylık Gelir											
0-5		6-10		11-15		1		2		3		4		5 ve üzeri		1300 TL'ye kadar		1300-2000 TL		2001 TL ve üzeri			
n	%	n	%	n	%	N	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
6	4,8	54	43,2	65	52	10	8,0	44	35,2	34	27,2	24	19,2	13	10,4	62	49,6	52	41,6	11	8,8	62	49,6
Kaynaştırma Öğrencisinin Tanısı																							
Zihinsel Yetersizlik		Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu		İşitme Yetersizliği		Fiziksel Yetersizlik		Görme Yetersizliği		Otizm Spektrum Bozukluğu		Down Sendromu		Öğrenme Güçlüğü		Çoklu Yetersizlik							
n	%	n	%	N	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
37	29,6	25	20	4	3,2	11	8,8	6	4,8	3	2,4	2	1,6	22	17,6	15	12						

Ölçeğin Geliştirilmesi

Kaynaştırma Eğitimi Alan Çocuğa Sahip Ailelerin Gereksinim Ölçeği' nin geliştirilme sürecinde öncelikle araştırmacılar tarafından ilgili alan yazın taranmıştır. Ulaşılan kaynaklar detaylı bir şekilde incelenmiş, ailelerin ne tür konularda gereksinim duyabileceği konusunda bir çerçeve oluşturulmuştur. Oluşturulan çerçeveden yola çıkılarak 200 maddelik bir havuz oluşturulmuştur. Bu havuz üzerinde tartışılmış ve maddelerden elenerek 50 maddeye düşürülmüştür. 50 maddeden oluşan bu ölçek iki öğretim üyesi, kaynaştırma eğitimi alan çocuğa sahip iki aile, bir özel eğitim bir de sınıf öğretmeninden oluşan uzman grubuna verilerek her maddenin kaynaştırma eğitimi alan çocuğa sahip ailelerin gereksinimleriyle ne derecede ilgili olduğu sorulmuştur. Uzmanlardan gelen öneri ve eleştiriler doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılarak ölçeğe son şekli verilmiştir.

Kaynaştırma Eğitimi Alan Çocuğa Sahip Ailelerin Gereksinim Ölçeği

Kaynaştırma eğitimi alan çocuğa sahip ailelerin gereksinim ölçeği iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde anne, baba ve çocukları ile ilgili bilgiler edinebileceğimiz kişisel bilgi formu vardır. Kişisel bilgi formunda anne baba ve çocuğun yaşı, anne babanın eğitim durumu, aylık gelirleri, sahip oldukları çocuk sayısı, kaynaştırma eğitimi alan çocuklarının yaşı, cinsiyeti ve tanısını öğrenmeye yönelik maddeler yer almaktadır. İkinci bölümde ise ailelerin gereksinimlerini belirlemeye yönelik 50 maddeden oluşan ölçek bulunmaktadır. Bu ölçek ile anne babalardan "1=Hayır", "2=Emin Değilim", "3=Evet" arasında değişen 3'lü Likert tipi bir ölçek üzerinde kendi gereksinimlerini ifade etmeleri beklenmektedir. Ölçeğin güvenilirliğinin artması için "Hayır" yanıtından başlanarak "Evet" yanıtına doğru dizilen bir sıra izlenmiştir.

Verilerin Analizi

Ölçek geliştirme sürecinde ölçek formuna ait verilerin analizi SPSS 17.0 istatistik paket programı ile yapılmıştır. Bu süreçte öncelikle uç değerlere bakılarak bazı ölçekler çıkarıldıktan sonra geçerlik ve güvenilirlik analizleri gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin kapsam geçerliğine bakılmış ve yapı geçerliğini değerlendirmek için faktör analizi işlemi uygulanmıştır. Ölçekteki maddelerin çocuğu kaynaştırma eğitimine devam eden ailelerin gereksinimlerini ölçmede uygun olup olmadığına ilişkin kapsam geçerliliğinin sağlanması amacıyla uzman görüşü alınmıştır. Ölçeğin yapı geçerliğinin test edilmesi için ise faktör analizi yapılmıştır. Verilerin faktör analizine uygunluğunu belirlemek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve değişkenler arasında ilişki olup olmadığını kısmi korelasyonlar temelinde inceleyen Barlett Sphericity testi gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte alanyazında faktörlerin anlamlı yorumlanması için kullanılan rotasyonlardan Varimax rotasyonu yapılmış ve faktör sayısının belirlenmesinde madde öz değerleri alt sınırı (eigenvalue) 1.00 olarak alınmıştır. Ölçekte yer alacak maddeler belirlenirken madde-toplam puan korelasyonundan yararlanılmıştır. Ölçeğin güvenilirliğinin hesaplanmasında Cronbach Alpha yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca geçerlik çalışması kapsamında ayırt edicilik özelliğine bakılmıştır. Yüksek puan ve düşük puan alan %27'lik dilimin her maddeden, alt ölçeklerden ve tüm ölçekten aldığı puanlar arasındaki farkın anlamlılığına bakmak için ilişkisiz t-testi ile uygulanmıştır.

Bulgular

Türkiye'de çeşitli illerden 78 anne ve 56 baba olmak üzere toplam 134 kişiden ölçek verisi toplanmış ve SPSS 17.0 paket programı ile geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Verilerin SPSS 17.0'ye girişi yapıldıktan sonra, uç değerlere bakılarak, 2., 3., 4., 5., 44., 45. ve 47. maddeler veri setinden çıkartılmıştır. Uç değerler çıkarıldıktan sonra 70 anne ve 55 baba olmak üzere toplam 125 kişiden elde edilen verilerle faktör analizi yapılmıştır.

Geçerlik Çalışması

Verilerin faktör analizi için uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Barlett küresellik testi ile incelenmiştir. Faktörleştirilebilirlik için KMO'nun .60'dan yüksek çıkması beklenmektedir (Büyüköztürk, 2011). Bu çalışmada yapılan analiz sonucunda KMO katsayısı .696 bulunmuş, bu sonuç verilerin faktörleştirilebilir olduğunu göstermiştir. Değişkenler arasında ilişki olup olmadığını kısmi korelasyonlar temelince inceleyen Barlett testi ile hesaplanan ki kare istatistiğinin anlamlı çıkması [$\chi^2=3894,087;sd=1125,p<0,01$], veri matrisinin uygun olduğunu göstermiştir. Barlett testi sonucunun anlamlı

çıkması hem veri matrisinin uygunluğunu, hem de puanların normalliğini göstermektedir (Büyüköztürk, 2011).

Ölçek faktör sayısının belirlenmesinde (a) özdeğer, (b) öz değerlere göre çizilen çizgi grafiğinin yorumlanması ve (c) elde edilen faktörlerin yorumlanabilir olması kriterleri göz önünde bulundurulmuştur (akt. Chiu, Turnbull ve Summers, 2013). Ölçeğin boyutlarını ve faktör yapısını belirlemeye yönelik yapı geçerliği incelemesinde bir faktör analizi tekniği olan Temel Bileşenler Analizi uygulanmış ve özdeğerleri 1'in üzerinde olan ve varyansın %74,3'ünü açıklayan 15 faktör elde edilmiştir.

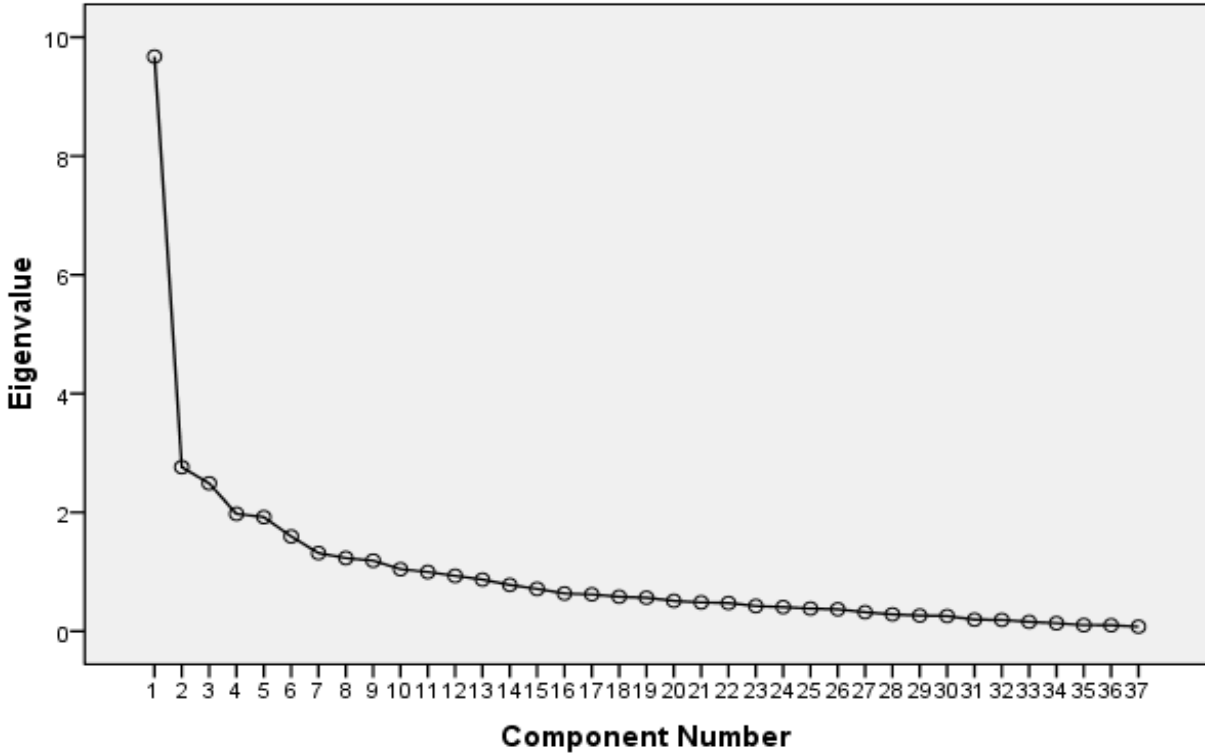
Ölçekteki 50 maddenin, 46'sının (18, 34, 42, 47 hariç) birinci faktör yük değerlerinin 0.30 ve üzerinde olduğu görülmektedir. Bu bulgu, ölçeğin genel bir faktöre sahip olduğunu göstermektedir. Ancak 15 önemli faktörün içerdiği maddeler bakımından daha kolay tanımlanabilmesine de olanak sağlayan faktör döndürme sonuçları incelendiğinde, 7'inci, 9'uncu, 12'inci, 13'üncü, 15'inci, 20'inci, 21'inci ve 44'üncü maddelerin 1'inci faktörde; 34'üncü, 36'ıncı ve 37'inci maddelerin 2'inci faktörde; 2'inci, 3'üncü, 4'üncü, 5'inci ve 46'ıncı maddelerin 3'üncü faktörde; 39-41'inci, maddelerin 4'üncü faktörde; 19'uncu, 22'inci, 23'üncü ve 33'üncü maddelerin 5'inci faktörde; 16'ıncı ve 28'inci maddelerin 6'ıncı faktörde; 49'uncu maddenin 7'inci faktörde; 24-25'inci maddelerin 8'inci faktörde; 10'uncu ve 14'üncü maddelerin 9'uncu faktörde; 31-32'inci maddelerin 11'inci faktörde; 42'inci maddenin 12'inci faktörde; 18'inci maddenin 13'üncü faktörde; 17'inci maddenin ise 15'inci faktörde daha yüksek değerler verdikleri anlaşılmaktadır. Faktör yük değerlerinin tamamı 0,420 ve üzerindedir. Ancak, 1'inci, 6'ıncı, 8'inci, 11'inci, 26'ıncı, 29'uncu, 30'uncu, 35'inci, 38'inci, 43'üncü, 45'inci, 47'inci, 48'inci ve 50'inci maddelerin birden fazla faktörde görece olarak yüksek yük değerine sahip olduğu görülmüştür. Madde toplam korelasyonlarına bakıldığında, 18'inci (.175), 34'üncü (.282), 42'inci (.156) ve 47'inci (.271) maddelerin ölçek toplam puanı ile korelasyonları .30'un altında bulunmuştur. Bu maddeler çıkartılarak hesaplanan Cronbach alfa ve varyans değerlerinin yüksekliği göz önünde bulundurularak, 18'inci, 34'üncü, 42'inci ve 47'inci maddelerin çıkartılmasının uygun olduğuna karar verilmiştir. Ayrıca, elde edilen bulgular ışığında ölçeğin 10 faktörde 3 ve altı madde içermesi nedeniyle, 15 faktörde anlamlı ayrı birer boyut olarak kavramsallaştırılmasının uygun olmadığı düşünülmüştür. Madde toplam korelasyonuna göre .30'un altında olan maddeler çıkartılarak, ve ölçek maddeleri hazırlanırken öngörülen faktör sayısı olan 6 ile sınırlanarak faktör analizi yinelenmiştir. 6 önemli faktörün içerdiği maddeler bakımından daha kolay tanımlanabilmesine de olanak sağlayan faktör döndürme sonuçları incelendiğinde, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 20 maddelerin 1'inci faktörde; 24, 30, 31, 32, 35, 36, 37, 38 maddelerin 2'inci faktörde; 1, 2, 3, 4, 5, 8, 26 maddelerin 3'üncü faktörde; 17, 33, 39, 40, 41, 44, 45 maddelerin 4'üncü faktörde; 16, 28, 29, 43, 49 maddelerin 5'inci faktörde; 19, 23 maddelerin 6'ıncı faktörde daha yüksek değerler verdikleri anlaşılmaktadır. Ancak 6, 21, 22, 25, 27, 46, 48'inci maddelerin birden fazla faktörde görece olarak yüksek yük değerine sahip olduğu, 50'inci maddenin ise, hiçbir faktörde yük değeri vermediği görülmüştür. 6'ıncı maddenin yük değerinin 3'üncü faktörde -.350, 5'inci faktörde .346; 21'inci maddenin yük değerinin 1'inci faktörde .439, 3'üncü faktörde .398; 22'inci maddenin yük değerinin 2'inci faktörde .511, 6'ıncı faktörde .606; 25'inci maddenin yük değerinin 2'inci faktörde .608, 3'üncü faktörde .370; 27'inci maddenin yük değerinin 3'üncü faktörde .415, 5'inci faktörde .346; 46'ıncı maddenin yük değerinin 3'üncü faktörde .372, 4'üncü faktörde .361; 48'inci maddenin yük değerinin 5'inci faktörde .450, 6'ıncı faktörde .402 olduğu görülmektedir. Birden fazla faktörde yüksek yük değerine sahip olan 6, 21, 22, 25, 27, 46, 48'inci maddeler ile hiçbir faktörde yük değeri vermeyen 50'inci maddenin ölçekten çıkartılması uygun görülmüştür. Bu maddeler çıkartıldığında kalan 38 madde ile yapılan faktör analizinde 1'inci faktörde yer alan 9'uncu madde ile 6'ıncı faktörde toplanan 19'uncu ve 23'üncü maddelerin ölçeğin tümüyle karşılaştırıldığında farklı bir yapıda olması ve 6'ıncı faktörde yalnızca iki madde yer alması nedeniyle, ölçeğin son hali verilirken çıkartılması uygun görülmüştür. 9'uncu, 19'uncu ve 23'üncü maddeler çıkartılarak ve 5 faktör ile sınırlanarak faktör analizi yinelenmiştir.

Yapılan son faktör analizinde KMO katsayısı .737 ve Barlett testi ile hesaplanan ki kare istatistiği [$\chi^2=2154,893$; $sd=595$, $p<0,01$] anlamlı bulunmuştur (Büyüköztürk, 2011). Analize alınan 35 maddenin öz değeri 1'den büyük olan 5 faktör altında toplandığı ve bu 5 faktörün ölçeğe ilişkin açıkladıkları varyansın %51.812 olduğu bulunmuştur. Maddelerle ilgili olarak tanımlanan 5 faktörün ortak varyanslarının ise, 0.80 ile 0.728 arasında değiştiği gözlenmektedir. Buna göre, analizde önemli faktör olarak ortaya çıkan 5 faktörün birlikte, maddelerdeki toplam varyansın ve ölçeğe ilişkin varyansın çoğunluğunu açıkladıkları görülmektedir.

Analizde önemli faktör sayısı, öz değer ölçütüne göre 5 olarak tanımlanmıştır. Bu durum, öz değerlere göre çizilen çizgi grafiğinde de açıkça görülmektedir. Grafikte, birinci faktörden sonra yüksek ivmeli bir düşüş gözlenmektedir. Bu durum, ölçeğin genel bir faktöre sahip olabileceğini göstermektedir. Öte yandan, grafikte 2'inci faktör ile 5'inci faktör arasında daha az olmakla birlikte ivmeli bir düşüş gözlenmekte olup, buna göre ölçeğin 5 faktörlü olabileceği düşünülebilir. 6'ncı ve sonraki faktörlerde grafiğin genel gidişi yatay olup, önemli bir düşüş eğilimi gözlenmemektedir. Yani, 6'ncı ve sonraki faktörlerin varyansa olan katkıları birbirine yakındır.

Scree Plot

35 maddenin tamamının yük değerinin .30'un üstünde olduğu görülmektedir. Bu bulgu, ölçeğin genel bir faktöre sahip olduğunu gösterir. Birinci faktörün öz değerinin (9,10), ikinci faktörün öz değerinin (2,75) 4 katından daha büyük olması da genel bir faktörün varlığının bir başka kanıtıdır (Büyüköztürk, 2002).

5 önemli faktörün içerdiği maddeler bakımından daha kolay tanımlanabilmesine de olanak sağlayan faktör döndürme sonuçları incelendiğinde, 7, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 20 maddelerin 1'inci faktörde; 24, 30, 31, 32, 35, 36, 37, 38 maddelerin 2'inci faktörde; 17, 33, 39, 40, 41, 44, 45 maddelerin 3'üncü faktörde; 1, 2, 3, 4, 5, 8, 26 maddelerin 4'üncü faktörde; 16, 28, 29, 43, 49 maddelerin 5'inci faktörde daha yüksek değerler verdikleri anlaşılmaktadır. Ölçeğin açımlayıcı faktör analizi ve madde toplam korelasyonu sonuçları Tablo 3' de verilmiştir.

Bu aşamada geçerlik çalışması kapsamında, madde ayırt edicilik özelliğine bakılmış, yüksek puan alan %27'lik (n=33) ve düşük puan alan %27'lik (n=33) dilimin her maddeden, alt ölçeklerden ve tüm ölçekten aldığı puanlar arasındaki farkın anlamlılığına bakmak için ilişkisiz t-testi ile uygulanmış ve sonuçları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Kaynaştırma eğitimi alan öğrencilerin ailelerinin gereksinimlerini belirleme ölçeğinin açımlayıcı faktör analizi ve madde toplam korelasyonu sonuçları

No	Maddeler	Sosyal Destek Gereksinimi	Çevresel Düzenleme Gereksinimi	Uyarlama Gereksinimi	Bilgi Gereksinimi	Yardım Gereksinimi	Madde Toplam Korelasyonu
12	Çocuğumun sınıfta diğer çocuklar tarafından kabul edilmesine gereksinim duyuyorum.	.77					.48
15	Okuldaki yönetici ve öğretmenlerin çocuğumla ilgili bilgi edinmelerine gereksinim duyuyorum.	.72					.55
7	Çocuğumun okuldaki eğitimini evde sürdürebilmesi için öğretmeni tarafından günlük bilgilendirilmeye ve yönlendirilmeye gereksinim duyuyorum.	.67					.61
13	Çocuğumun okuldaki diğer çocukların anne babaları tarafından kabul edilmesine gereksinim duyuyorum.	.61					.58
14	Sınıf arkadaşlarının çocuğumun özel gereksinimiyle ilgili bilgi edinmesine gereksinim duyuyorum.	.58					.54
11	Çocuğumun sınıf ortamında derse katılımının sağlanmasına gereksinim duyuyorum.	.56					.41
10	Çocuğu kaynaştırma eğitiminde olan diğer anne-babalar ile tanışmaya gereksinim duyuyorum.	.46					.49
20	Okul tarafından aile eğitim programları düzenlenmesine gereksinim duyuyorum.	.47					.63
38	Rehber öğretmen ile konuşabilmek için daha fazla zamana gereksinim duyuyorum.		.83				.47
37	Okul idaresi ile konuşabilmek için daha fazla zamana gereksinim duyuyorum.		.81				.47
36	Çocuğumun öğretmeni ile konuşabilmek için daha fazla zamana gereksinim duyuyorum.		.73				.53
24	Kardeşlerine çocuğumun özel gereksinimini açıklamaya gereksinim duyuyorum.		.56				.56
35	Çocuğumun sınıfta rahat hareket edebileceği sınıf düzenine gereksinim duyuyorum.		.55				.42
30	Çocuğum için güvenli bir okul çevresine gereksinim duyuyorum.		.48				.31
32	Okul kantininin güvenli bir şekilde ihtiyaç giderebilecek konumda olmasına gereksinim duyuyorum.		.46				.48
31	Çocuğumun sınıfa ulaşmasını kolaylaştıran fiziki şartlara (rampa, asansör ve merdiven vb.) gereksinim duyuyorum.		.41				.50
39	Çocuğumun seviyesine uygun ders kitaplarına gereksinim duyuyorum.			.78			.55
40	Müfredattaki konuların çocuğumun seviyesine uygun hale getirilmesine gereksinim duyuyorum.			.77			.41
45	Çocuğumun sınavlarının özel gereksinimi dikkate alınarak yapılmasına gereksinim duyuyorum.			.76			.43

Tablo 2. Kaynaştırma eğitimi alan öğrencilerin ailelerinin gereksinimlerini belirleme ölçeğinin açılımlayıcı faktör analizi ve madde toplam korelasyonu sonuçları (Devam)

No	Maddeler	Sosyal Destek Gereksinimi	Çevresel Düzenleme Gereksinimi	Uyarlama Gereksinimi	Bilgi Gereksinimi	Yardım Gereksinimi	Madde Toplam Korelasyonu
41	Çocuğumun yararlanabilmesi için sesli kitaplara, Braille alfabesi ile yazılmış kitaplara, resimli kitaplara ve büyük puntolu kitaplara gereksinim duyuyorum.			.57			.48
44	Çocuğumun Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP) hazırlama sürecine dâhil olmaya gereksinim duyuyorum.			.46			.44
33	Çocuğumun okulda ilk yardım alabileceği revir, hemşire gibi hizmetlere gereksinim duyuyorum.			.44			.56
17	Özel gereksinimli çocuğuma ev ödevlerinde kardeşlerinin yardım etmesine gereksinim duyuyorum.			.37			.34
5	Çocuğumun eğitim aldığı destek eğitim odasıyla ilgili bilgi desteğine gereksinim duyuyorum.				.74		.52
2	Özel eğitimle ilgili yasa ve yönetmelikler konusunda bilgi desteğine gereksinim duyuyorum.				.71		.50
3	Çocuğumun Rehberlik ve Araştırma Merkezi (RAM) tarafından yapılan tanılama ve yerleştirme süreci ile ilgili bilgi desteğine gereksinim duyuyorum.				.67		.40
4	Çocuğumun eğitimi için hazırlanmış Bireyselleştirilmiş Eğitim Programının (BEP) içeriği ile ilgili bilgi edinmeye gereksinim duyuyorum.				.65		.43
26	Çocuğuma özel gereksinimini açıklamaya gereksinim duyuyorum.				.61		.35
1	Çocuğumun özel gereksinimi hakkında bilgi gereksinimi duyuyorum.				.58		.31
8	Çocuğumun okul dışında alması gereken özel eğitim destekleri (rehabilitasyon merkezi, konuşma terapisti, vb.) ile ilgili bilgiye gereksinim duyuyorum.				.50		.46
29	Çevremdeki insanlar, komşular ve iş arkadaşlarım tarafından desteklenmeye gereksinim duyuyorum.					.76	.40
28	Kendime zaman ayırmak ve dinlenmek için ailemin desteğine gereksinim duyuyorum.					.67	.44
16	Sınıf arkadaşlarının çocuğuma derslerde yardım etmesine gereksinim duyuyorum.					.56	.31
43	Okulda ya da okul dışında yaşadığım sorunlar hakkında düzenli olarak ziyaret edebileceğim bir uzmana gereksinim duyuyorum.					.51	.37
49	Çocuğumun eğitimini karşılayabilmek için maddi desteğe gereksinim duyuyorum.					.49	.38

Tablo 3. %27 alt ve %27 üst gruplar için ilişkisiz T testi sonuçları

Madde No	Grup	N	Ortalama	Standart Sapma	Serbestlik Derecesi	t	p	Madde No	Grup	N	Ortalama	Standart Sapma	Serbestlik Derecesi	t	p
1	Alt %27	33	1,97	,92	5325	-46,41	,000	31	Alt %27	33	1,37	,75	5325	-59,13	,000
	Üst %27	33	2,84	,44	2758,60	-40,76	,000		Üst %27	33	2,63	,77	4614,79	-59,45	,000
2	Alt %27	33	2,20	,93	5325	-36,36	,000	32	Alt %27	33	1,69	,89	5325	-57,51	,000
	Üst %27	33	2,88	,41	2671,36	-31,65	,000		Üst %27	33	2,82	,57	3272,83	-52,82	,000
3	Alt %27	33	2,10	,95	5325	-34,26	,000	33	Alt %27	33	2,01	,97	5325	-57,87	,000
	Üst %27	33	2,82	,57	3151,58	-31,17	,000		Üst %27	33	3,00	,00	2117,00	-47,01	,000
4	Alt %27	33	2,24	,88	5325	-32,20	,000	35	Alt %27	33	1,96	,97	5325	-61,22	,000
	Üst %27	33	2,85	,50	3014,82	-28,96	,000		Üst %27	33	3,00	,00	2117,00	-49,73	,000
5	Alt %27	33	2,03	,93	5325	-59,19	,000	36	Alt %27	33	1,80	,93	5325	-73,00	,000
	Üst %27	33	3,00	,00	2117,00	-48,09	,000		Üst %27	33	3,00	,00	2117,00	-59,30	,000
7	Alt %27	33	1,67	,89	5325	-84,66	,000	37	Alt %27	33	1,84	,92	5325	-53,96	,000
	Üst %27	33	3,00	,00	2117,00	-68,78	,000		Üst %27	33	2,88	,48	2874,74	-47,92	,000
8	Alt %27	33	1,70	,81	5325	-54,37	,000	38	Alt %27	33	1,86	,91	5325	-67,74	,000
	Üst %27	33	2,76	,60	3627,23	-51,26	,000		Üst %27	33	2,97	,17	2218,40	-55,86	,000
10	Alt %27	33	1,43	,71	5325	-74,08	,000	39	Alt %27	33	2,11	,84	5325	-59,89	,000
	Üst %27	33	2,73	,56	3821,19	-70,76	,000		Üst %27	33	3,00	,00	2117,00	-48,65	,000
11	Alt %27	33	2,33	,81	5325	-46,58	,000	40	Alt %27	33	2,27	,83	5325	-38,04	,000
	Üst %27	33	3,00	,00	2117,00	-37,84	,000		Üst %27	33	2,91	,38	2714,55	-33,27	,000
12	Alt %27	33	2,07	,90	5325	-58,14	,000	41	Alt %27	33	1,48	,80	5325	-65,83	,000
	Üst %27	33	3,00	,00	2117,00	-47,24	,000		Üst %27	33	2,76	,61	3679,90	-62,29	,000
13	Alt %27	33	1,43	,80	5325	-104,69	,000	43	Alt %27	33	1,77	,94	5325	-36,79	,000
	Üst %27	33	2,97	,17	2247,11	-86,67	,000		Üst %27	33	2,60	,70	3616,52	-34,66	,000
14	Alt %27	33	1,52	,72	5325	-88,46	,000	44	Alt %27	33	1,71	,76	5325	-57,93	,000
	Üst %27	33	2,85	,36	2820,85	-78,17	,000		Üst %27	33	2,75	,56	3604,05	-54,53	,000
15	Alt %27	33	1,88	,99	5325	-60,99	,000	45	Alt %27	33	2,27	,84	5325	-42,47	,000
	Üst %27	33	2,97	,17	2202,11	-50,17	,000		Üst %27	33	2,94	,24	2342,09	-35,60	,000
16	Alt %27	33	1,94	,87	5325	-43,47	,000	49	Alt %27	33	1,73	,91	5325	-39,69	,000
	Üst %27	33	2,73	,45	2867,19	-38,58	,000		Üst %27	33	2,63	,73	3871,81	-38,04	,000

Tablo 3. %27 alt ve %27 üst gruplar için ilişkisiz T testi sonuçları (Devam)

Madde No	Grup	N	Ortalama	Standart Sapma	Serbestlik Derecesi	t	p	Madde No	Grup	N	Ortalama	Standart Sapma	Serbestlik Derecesi	t	p
17	Alt %27	33	1,72	,95	5325	-50,16	,000	SDG	Alt %27	33	14,12	4,12	5325	-125,14	,000
	Üst %27	33	2,76	,55	3077,67	-45,35	,000		Üst %27	33	23,51	,86	2238,89	-103,48	,000
20	Alt %27	33	1,79	,74	5325	-92,12	,000	ÇDG	Alt %27	33	14,57	4,48	5325	-99,98	,000
	Üst %27	33	3,00	,00	2117,00	-74,83	,000		Üst %27	33	23,27	1,67	2509,15	-85,53	,000
24	Alt %27	33	1,57	,83	5325	-92,02	,000	UG	Alt %27	33	13,58	3,48	5325	-98,00	,000
	Üst %27	33	2,97	,17	2232,80	-76,01	,000		Üst %27	33	20,11	1,20	2453,51	-83,29	,000
26	Alt %27	33	1,96	,92	5325	-43,08	,000	BG	Alt %27	33	14,19	4,10	5325	-72,41	,000
	Üst %27	33	2,81	,53	3053,99	-38,86	,000		Üst %27	33	19,96	1,53	2507,58	-61,93	,000
28	Alt %27	33	1,67	,85	5325	-66,49	,000	YG	Alt %27	33	8,84	2,63	5325	-71,78	,000
	Üst %27	33	2,82	,39	2709,35	-58,11	,000		Üst %27	33	13,53	2,11	3842,92	-68,67	,000
29	Alt %27	33	1,72	,84	5325	-56,23	,000	TOPLAM	Alt %27	33	65,31	7,75	5325	-228,43	,000
	Üst %27	33	2,76	,49	3081,63	-50,86	,000		Üst %27	33	100,38	3,20	2598,92	-197,36	,000
30	Alt %27	33	2,50	,79	5325	-35,64	,000								
	Üst %27	33	3,00	,00	2117,00	-28,95	,000								

SDG: Sosyal Destek Gereksinimi; ÇDG: Çevresel Düzenleme Gereksinimi; UG: Uyarlama Gereksinimi; BG: Bilgi Gereksinimi; YG: Yardım Gereksinimi

Tablo 3’de görüldüğü gibi her bir maddenin, her bir faktörün ve ölçeğin tümünün alt %27’lik ve üst %27’lik dilim için ayırt ediciliği ,000 düzeyinde anlamlıdır. Bu bulgu, ölçeğin geçerli olduğunun bir başka göstergesidir.

Güvenirlilik Çalışması

Faktör analizi sonucunda elde edilen 35 madde ile yapılan güvenirlik analizinde Cronbach Alfa katsayısı .91 bulunmuştur. Madde toplam korelasyonuna bakıldığında 35 maddenin tamamının kabul edilebilir düzey olan .30’dan fazla bulunması nedeniyle (Tavşancıl ve Keser, 2002) hiçbir madde çıkartılmamıştır. Ölçeğin alt boyutlarının sosyal destek gereksinimi, çevresel düzenleme gereksinimi, uyarılma gereksinimi, bilgi gereksinimi ve yardım gereksinimi olduğu belirlenmiştir. Alt ölçeklerin Cronbach Alfa katsayıları sırasıyla, .85,.83,.78, .81 ve .71 olarak hesaplanmıştır.

Ölçekte yer alan maddeler, ailelerin gereksinim duyma durumlarına göre “hayır”1 puan, “emin değilim” 2 puan, “evet” 3 puan şeklinde puanlanmaktadır. Ölçek puanı 35 ile 105 arasında değişmektedir. Alt ölçeklerde ise puanlar, sosyal destek gereksinimi alt boyutunun 8 ile 24, çevresel düzenleme gereksinimi alt boyutunun 8-29, uyarılma gereksinimi alt boyutunun 7 ile 21, bilgi gereksinimi alt boyutunun 7 ile 21 ve yardım gereksinimi alt boyutunun 5 ile 15 arasında değişmektedir. Yüksek puan kaynaştırma eğitimi alan öğrencilerin ailelerinin gereksinimlerinin çok olduğunu ifade etmektedir.

Tartışma Sonuç ve Öneriler

Ailelerin gereksinimlerinin belirlenmesi, hem ailenin hem de çocuğun içinde bulunduğu durumun olumsuz etkilerinin en aza indirilmesini sağlayacaktır. Ailelere sunulacak hizmetlerin türü, içeriği, niteliği ve yöntemin seçiminde ve hazırlanıp uygulanacak eğitim programlarının başarıya ulaşmasında aile gereksinimlerinin belirlenmesi önemlidir (Bailey ve Simeonson, 1988; Sucuoğlu, 1995, 2001; Kaytez, Durualp ve Kadan, 2015). Bu çalışmada kaynaştırma eğitimi alan öğrencilerin ailelerinin gereksinimlerinin belirlenebilmesi için bir ölçek geliştirme çalışması yapılmıştır. Alanyazında yetersizliği olan bireylerin ailelerinin gereksinimlerinin belirlenmesine yönelik yurtdışında geliştirilmiş bazı ölçeklerin olmasına karşılık Türkiye’de yetersizliği olan bireylerin ailelerinin gereksinimlerinin belirlenmesine, özellikle de kaynaştırma eğitimi alan öğrencilerin ailelerin gereksinimlerinin belirlenmesine yönelik herhangi bir ölçeğin olmaması nedeniyle bu çalışmaya gereksinim duyulmuştur.

Ölçek geliştirme sürecinde öncelikle ailelerin gereksinimlerini belirlemeye yönelik 50 maddelik bir ölçek oluşturulmuştur. Bu ölçek 70 anne ve 55 baba olmak üzere toplam 125 ebeveynden oluşan bir örneklem grubuna uygulanarak güvenirlik ve geçerlik çalışması yapılmıştır. Bu amaçla ölçeğin kapsam geçerliğine bakılmış ve yapı geçerliğini değerlendirmek için faktör analizi işlemi uygulanmıştır. Faktörlerin anlamlı yorumlanması için Varimax rotasyonu yapılmış ve faktör sayısının belirlenmesinde madde öz değerleri alt sınırı (eigenvalue) 1.00 olarak alınmıştır. Ölçekte yer alacak maddeler belirlenirken madde-toplam puan korelasyonundan yararlanılmıştır. Ölçeğin güvenirliğinin hesaplanmasında Cronbach Alpha yöntemi kullanılmıştır.

Çalışmada taslak ölçeğin yapı geçerliğinin belirlenmesi için yapılan ilk açımlayıcı faktör analizinde ölçekte bulunan 50 maddenin 4’ünün yük değerinin 0.30’un altında olduğu tespit edildiğinden çıkarılmış ve 46 madde 15 faktör altında toplanmıştır. Fakat elde edilen bulgular ışığında ölçeğin 15 faktörde anlamlı ayrı birer boyut olarak kavramsallaştırılmasının uygun olmadığı düşünülmüş ve ölçek hazırlanırken öngörülen faktör sayısı olan 6 faktör ile sınırlı kalınarak faktör analizi yinelenmiştir. Yinelenen analiz sonucunda 6 faktörün içerdiği maddeler bakımından daha kolay tanımlanabilmesi için faktör döndürme sonuçları incelenmiştir. Yüksek yük değeri gösteren ya da hiç yük değeri vermeyen maddeler ölçekten çıkarılmış ve ölçeğin 38 maddesinin 6 faktör altında toplanmasına ve faktör analizinin yinelenmesine karar verilmiştir. Tekrar yapılan faktör analizi sonucunda 38 maddenin 3 maddesinin ölçeğin tümünden farklı bir yapıda olmasından dolayı ve 6. faktörde ise sadece 2 madde yer alması nedeniyle çıkarılması uygun görülmüş ve 35 madde ve 5 faktör ile ölçeğe yeni şekli verilmiştir. Yapılan son faktör analizinde ise analize alınan 35 madde ile yapılan güvenirlik analizinde Cronbach Alfa katsayısı .91 bulunmuştur. Madde öz değeri 1’den büyük olan 5 faktör altında toplandığı ve bu 5 faktörün ölçeğe ilişkin açıkladıkları varyansın %51.812 olduğu bulunmuştur. 35 maddenin tamamının yük değerinin .30’un üstünde olduğu görüldüğünden hiçbir madde çıkarılmamış ve ölçeğin 35 madde ile 5 faktörlü bir yapı sergilediği sonucuna ulaşılmıştır. Birinci faktörün öz

değerinin, ikinci faktörün öz değerinin 4 katından daha büyük olmasından dolayı ölçeğin genel bir faktöre sahip olduğu düşünülmüştür. Ayrıca geçerlik çalışması kapsamında, madde ayırt edicilik özelliğine bakılmış yüksek puan ve düşük puan alan %27'lik dilimin her maddeden, faktörlerden ve tüm ölçekten aldığı puanlar arasındaki farkın anlamlılığına bakmak için yapılan ilişkisiz t-testinde ayırt ediciliği ,000 düzeyinde anlamlı olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar aracın geçerliği için bir kanıt olarak kabul edilmiştir.

Ölçeğin yapı geçerliğinin faktör analizi ile incelenmesi sonucunda aracın 5 faktörlü olduğu belirlenmiştir. Aile gereksinimlerini belirleme ölçeklerine bakıldığında çok boyutlu olan diğer çalışmalara da rastlanmaktadır (Bailey ve Simeonsson 1988; Chiu, Turnbull ve Summers 2013). Beş faktörün ölçeğin ölçtüğü niteliğe ilişkin açıkladığı varyansının %51.812 olduğu bulunmuştur. Belirlenen faktörler "sosyal destek gereksinimi", "çevresel düzenleme gereksinimi", "uyarlama gereksinimi", "bilgi gereksinimi" ve "yardım gereksinimi" olarak adlandırılmıştır. Ölçekten alınabilecek puan 35 ile 105 arasında değişmektedir. Ölçeğin "Sosyal Destek Gereksinimi" alt ölçeği, toplam 8 maddeden oluşmaktadır. Bu alt ölçekten alınabilecek puan 8 ile 24 arasında değişmektedir. "Çevresel Düzenleme Gereksinimi" alt ölçeği 8 maddeden oluşmaktadır. Bu alt ölçekten alınabilecek puan 8 ile 29 arasında değişmektedir. "Uyarlama Gereksinimi" alt ölçeği 7 maddeden oluşmaktadır. Bu alt ölçekten alınabilecek puan 7 ile 21 arasında değişmektedir. "Bilgi Gereksinimi" alt ölçeği 7 maddeden oluşmaktadır. Bu alt ölçekten alınabilecek puan 7 ile 21 arasında değişmektedir. "Yardım Gereksinimi" alt ölçeği 5 maddeden oluşmaktadır. Bu alt ölçekten alınabilecek puan 5 ile 15 arasında değişmektedir. Ölçeğin maddeler ya da faktörler boyutunda değerlendirilmesinin daha etkili uygulamalar yapılmasına olanak sağlayacağı düşünülmektedir.

Ölçeğin tamamı üzerinden hesaplanan Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı .91. Faktör bazında ise birinci faktör olan "Sosyal Destek Gereksinimi" için .85; ikinci faktör olan "Çevresel Düzenleme Gereksinimi" için .83; üçüncü faktör olan "Uyarlama Gereksinimi" için .78; dördüncü faktör olan "Bilgi Gereksinimi" için .81 ve beşinci faktör olan "Yardım Gereksinimi" için .71 olarak bulunmuştur. Ölçeğin tamamı için hesaplanan alfa değerinin her faktör için hesaplanan alfa değerinden büyük bulunması, ölçeğin hem tek boyutlu hem de çok boyutlu kullanılabileceği şeklinde değerlendirilmiştir (akt. Kabakçı ve Korkut-Owen, 2010). Bu bulgulara göre ölçeğin 35 madde ve 5 faktörlü yapısının iç tutarlılığının yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sucuoğlu, (1995), Bailey ve Simeonsson'un (1988) "aile gereksinimi belirleme aracının" Türkçeye uyarlama çalışmasında AGBA'nın tüm maddeler üzerinden iç tutarlılık katsayısını .90 olarak rapor etmiştir. AGBA'nın işitme yetersizliği olan çocukların ebeveynleri ile tekrarlanan geçerlik ve güvenilirlik çalışması olan Akçamete ve Kargın'ın (1996) çalışmasında AGBA'nın alt ölçeklerin iç tutarlılık katsayılarını rapor etmişlerdir. Cavkaytar, Ardıç ve Aksoy (2014), AGBA'nın yeniden güvenilirlik ve geçerlik çalışmasında AGBA'nın tüm maddeleri üzerinden elde edilen iç tutarlılık katsayısı .92 olarak rapor etmiş ve ölçeğin 29 maddeli ve dört faktörlü yapısının iç tutarlılığının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Siklos ve Kerns, (2006) Aile Gereksinimleri Ölçeği (FNQ; Waaland ve ark., 1993), gelişimsel bozuklukları olan çocukların gereksinimlerini karşılamak üzere yaptıkları uyarlama çalışmasında ölçeğin psikometrik özellikleri Cronbach alfa ve madde toplam korelasyonları ile incelenmişlerdir. Kabul edilebilir güvenilirlik düzeyi ve iç tutarlılık kanıtı olarak Cronbach alfa (0.90) ile elde etmişlerdir.

Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik sonuçları Rehberlik Araştırma Merkezi tarafından hazırlanmış raporu olan ve bu rapor çerçevesinde kaynaştırma eğitime yerleştirilerek halen kaynaştırma eğitimi alan öğrencilerin ebeveynleri için geçerlidir ve bu ebeveynler ile sınırlıdır. Farklı yaşlardaki yetersizliğe sahip kaynaştırma öğrencilerinin ebeveynleri ile geçerlik güvenilirlik çalışmaları yapılması farklı sonuçlar elde edilmesine neden olabilir. Alanyazında Bailey ve Simeonsson'un (1988) "aile gereksinimleri belirleme aracının" Türkçeye uyarlanması çalışmasını, Sucuoğlu (1995) zihinsel ve otistik yetersizliği olan bireylerin ebeveynleri ile, güvenilirlik geçerlik çalışmasını Akçamete ve Kargın, (1996) işitme yetersizliği olan bireylere sahip anneler ile, Cavkaytar, Ardıç ve Aksoy (2014) ise orta ve ağır düzeyde zihinsel yetersizliği olan bireylerin ebeveynleri ile yapmış ve aracın faktör sayıları, faktörler altında toplanan madde sayıları ve faktör yükleri ile ilgili farklı sonuçlar elde etmişlerdir.

Aile gereksinimlerinin doğrudan değerlendirilmesinin en önemli sınırlılığı ailelerin gereksinimlerini tanımlayabilecek durumda olmamaları ya da buna gönüllü olmamalarıdır. Ayrıca gereksinimler her ne kadar aile için gerekli olan hizmetlere ulaşmalarını sağlayacak olsa da bazı gereksinimler uygulamacılar tarafından öncelikli ya da uygun olarak algılanamayabilmektedir. Ailelerin gereksinimlerinin çeşitliliği ve karmaşıklığı bu aileler ile çalışan uzmanların güçlükler yaşamalarına neden olabilmektedir. Uzmanların bu

ailelerin değerleri ile kendi değerleri arasındaki farkların farkında olmaları gerekmektedir. Bu sebeplerle ailelerin gereksinimlerinin belirlenmesi ve programların planlanması çok disiplinli ve çok değişkenli bir yaklaşım gerektirmektedir (Bailey ve Simeonsson 1988). Gereksinimlere karar vermede değerler ve tercihlerin önemini anlayabilmek ve uygun şekilde anlamlandırmak için gereksinimler mümkün olduğunca güvenilir, geçerli ve ölçülü bir şekilde ölçülmelidir (Cadman, Goldsmith ve Bashim, 1984).

Gerçekleştirilen güvenilirlik ve geçerlik analizleri sonucunda “Kaynaştırma Eğitimi Alan Öğrencilerin Ailelerinin Gereksinimlerini Belirleme Ölçeğinin” 35 madde ve “sosyal destek gereksinimi”, “çevresel düzenleme gereksinimi”, “uyarlama gereksinimi”, “bilgi gereksinimi” ve “yardım gereksinimi” olmak üzere 5 faktör ile geçerli ve güvenilir bir araç olduğu sonucu elde edilmiştir. Ölçeğin kaynaştırma eğitimi alan öğrencilerin anne ve babaların gereksinimlerinin belirlenmesine yönelik çalışmalarda kaynak araç olarak kullanılarak alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Ölçeğin uygulamaya ve ileriye yönelik çalışmalar için öneriler ise şu şekilde sıralanabilir. Bu çalışmada ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışması kaynaştırma eğitimi almakta olan hafif düzeyde zihinsel yetersizlik, DEHB, işitme yetersizliği, fiziksel yetersizlik, birden fazla yetersizlik, özel öğrenme güçlüğü, görme yetersizliği, otizm ve down sendromu gibi yetersizliği bulunan öğrencilerin ebeveynleri ile gerçekleştirmiştir. Yapılacak ileriki çalışmalarda okul öncesinde kaynaştırma eğitimi alan çocuğa sahip ebeveynler ile bu çalışma tekrarlanabilir. Farklı yetersizlik tür ve derecelerinde olan kaynaştırma öğrencilerinin ebeveynleri ile ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılabilir. Çalışmada ölçeğin açıcı faktör analizi yapılmış fakat test tekrar test analizi yapılmamıştır. İleriki çalışmalarda ölçeğin test tekrar test analizinin yapılması önerilebilir. Ölçeğin kaynaştırma eğitimi dışında farklı özel eğitim uygulamalarından yararlanmakta olan öğrencilerin ailelerinin gereksinimlerini belirlemede kullanılabilirliği araştırılabilir. Uygulamaya yönelik olarak kaynaştırma eğitimi alan çocuğa sahip ailelerle çalışan uzmanların geliştirilen bu ölçeği ailelerin gereksinimlerini belirlemek amacıyla kullanmaları önerilmektedir.

Kaynakça

- Akçamete, G., ve Kargın, T. (1996). İşitme engelli çocuğa sahip ailelerin gereksinimlerinin belirlenmesi. *Özel Eğitim Dergisi*, 2(2), 7-24.
- Bailey, D. B. and Simeonsson, R. J. (1988). Assessing needs of families handicapped infants. *The Journal of Special Education*, 22(1), 117-127. doi: 10.1177/002246698802200113.
- Bailey JR., D. B. and Blasco, P. M. (1990). Parents' perspectives on a written survey of family needs. *Journal of Early Intervention*, 14(3), 196-203. doi: 10.1177/105381519001400302.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: PEGEM
- Cadman, D., Goldsmith, C. and Bashim, P. (1984). Values, preferences, and decisions in the care of children with developmental disabilities. *Developmental and Behavioral Pediatrics*, 5, 60-64.
- Cavkaytar, A., Ardıç, A. ve Aksoy, V. (2014). Aile gereksinimlerini belirleme aracının geçerlik ve güvenilirliğinin güncellenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 15(2) 1-12. doi: 10.1501/Ozlegt_0000000195.
- Chiu, C., Turnbull, A.P. and Summers, J.A. (2013). What families need: Validation of the family needs assessment for Taiwanese families of children with intellectual disability and developmental delay. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 38(4), 247-258. doi:10.1177/154079691303800404.
- Cunningham, S.J., (1985). *Nationalization and the Zambian copper mining industry*, Unpublished doctoral dissertation, University of Edinburgh, Edinburgh, UK.
- Dalzell, J., Nelson, H., Haigh, C., Williams, A. and Monti, P., (2007). Involving families who have deaf children using a family needs survey: A multi-agency perspective. *Child Care Health Dev.* 33(5), 576-585.
- Dunst, C.J., Trivette, C. and Deal, A.G., (1988). *Enabling and empowering families: Principles and guidelines for practice*. Cambridge, MA: Brookline Books.

- Evcimen, E. (1996). *Zihin engelli çocuğu olan ailelerin (Anne-babaların) gereksinimlerinin belirlenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Gough, I., (1994) Economic institutions and the satisfaction of human needs. *Journal of Economic Issues*. 28(1), 25–66. doi: 10.1080/00213624.1994.11505519.
- Henderson, L.W., Aydtlett, L.A. and Bailey Jr, D.B., (1993). Evaluating family needs surveys: Do standard measures of reliability and validity tell us what we want to know?. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 11, 208-219. doi: 10.1177/073428299301100301.
- Kabakcı, F., ve Korkut-Owen, F., (2010). Sosyal duygusal öğrenme becerileri ölçeği geliştirme çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 35(157).
- Kaner, S. (2004). *Engeli çocukları olan anne-babaların algıladıkları stres, sosyal destek ve yaşam doyumlarının incelenmesi*. Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri, Ankara.
- Karasar, N. (2002). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel.
- Kaytez, N., Durualp, E. ve Kadan, G. (2015). Engelli çocuğu olan ailelerin gereksinimlerinin ve stress düzeylerinin incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*. 4(1), 19.
- Mert, E. (1997). *Farklı engel grubunda çocuğu olan anne ve babaların gereksinimlerinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Palisano, R.J., Almarsı, N., Chiarello, L.A., Bagley, M. N. and Magss, J. (2010). Family needs of parents of children and youth with cerebral palsy. *Child Care Health Development*. 36(1), 85-92. doi: 10.1111/j.1365 2214.2009.01030.
- Reichman, N. E., Corman, H. and Noonan, K. (2008). Impact of child disability on the family. *Matern Child Health*, 12, 679-683. doi: 10.1007/s10995-007-0307-z.
- Sahay, A., Prakash, J., Khaique, A. and Kumar, P., (2013). Parents of intellectually disabled children: A study of their needs and expectations. *International Journal of Humanities and Social Science Invention*, 2(7), 1-8.
- Sexton, D., Burrell, B. and Thompson, B., (1992). Measurement integrity of the family needs survey. *Journal of Early Intervention*, 16, 343-352. doi: 10.1177/105381519201600405.
- Siklos, S. and Kerns, K.A., (2006). Assessing need for social support in parents of children with autism and down syndrome. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 36(7), 921-933. doi: 10.1007/s10803006 0129-7.
- Sucuoğlu, (1995). Özürlü çocuğu olan anne babaların gereksinimlerinin belirlenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 2(1), 10-18.
- Şanlı, E., (2012). *Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine devam eden zihin engelli çocuğu olan ailelerin gereksinimlerin belirlenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Tavşancıl, E. ve Keser, H. (2002). İnternet kullanımına yönelik likert tutum ölçeğinin geliştirilmesi. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 1 (1), 79-100.
- Waaland, P. K., Burns, C. and Cockrell, J. (1993). Evaluation of needs of high- and low-income families following paediatric traumatic brain injury. *Brain Injury*, 7(2), 135-146. doi:10.3109/02699059309008167.
- Yıkmuş, A. ve Özbey, F. Y. (2009). Otistik çocuğa sahip annelerin çocuklarının devam ettiği rehabilitasyon merkezlerinden beklentilerinin ve önerilerinin belirlenmesi. *International Online Journal of Educational Sciences*, 1 (1), 124-153.